

Наталія ЧОРНА,
вчитель початкових класів, спеціаліст вищої категорії
Циганівської СЗШ, Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл.

Уроки мислення серед природи

Споглядання і слухання, переживання
побаченого і почутого –
Це перше вікно у світ краси ...
В. О. Сухомлинський

Людину оточує дивний і чарівний світ, ім'я якому – природа. Вона така різноманітна і багатогранна, що навіть дорослому важко збагнути її особливості та закономірності. Отак і живе більшість із нас у відриві від цього дива, без якого немислимі ані творчість, ані кохання, ані просто духовний світ людини. Як не збіднити себе, як підготувати дитину до правильного спілкування з природою?

Одним із таких цікавих методів є проведення уроків на природі – екскурсії.

Екскурсія – це форма організації навчально-виховного процесу, котра дозволяє проводити спостереження, а також вивчати різні предмети, явища і процеси в різних умовах. Це цікава форма роботи вчителя з класом, в ході якої учні вчаться розуміти природу і суспільство, пояснювати різні явища і закони, розвивати в собі почуття прекрасного.

Екскурсії доцільно проводити не лише з природничих дисциплін, а й з інших предметів. Вони цінні тим, що на відміну від уроків у класі учні можуть сприймати природу безпосередньо різними органами

чуттів. Діти бачать об'єкти в природному середовищі, спостерігають взаємозв'язок рослин і ґрунту, тварин і рослин, різні природні явища. Це дає змогу сформувати уявлення про природу як єдине ціле, в якому всі елементи перебувають у тісному взаємозв'язку, утворюючи природний ланцюг. Проведення таких уроків під небом сприяють розширенню кругозору учнів, розвивають спостережливість, уміння бачити те, що раніше залишалося поза їхньою увагою. Спостереження взаємозв'язку і взаємообумовленості в природі виховує в учнів основи матеріалістичного світогляду, викликає інтерес та почуття любові до природи і рідного краю, виробляє навички роботи в колективі, сприяє вихованню естетичних почуттів та бережливого ставлення до природи й до наслідків людської праці.

У наш час проблема взаємовідношень між людиною і навколишнім світом дуже важлива. З прискоренням науково-технічного процесу все більше залучаються до використання природні ресурси: земля, вода, ліси, надра, рослинний і тваринний світ. Забруднення води, повітря, зменшення земного покриву планети – ось наслідки негативного впливу людини на природу.

Саме вчитель повинен ознайомити дітей зі світом природних цінностей, показати значення природи в житті людини, виробити нові етичні норми поведінки в довкіллі. Учнів слід на практиці переконавати в тому, що красу природи ми зобов'язані не тільки зберегти, а й примножувати своєю працею.

Екскурсії можна класифікувати за кількома ознаками:

1. За призначенням: дослідницькі, загальні, тематичні.
2. За способом проведення: подорожі, лабораторні заняття, мандрівки, заочні екскурсії (фантазії).
3. За метою проведення: ознайомлюючі, розвивальні, закріплюючі.

Під час екскурсії вчитель поєднує фронтальну роботу з груповою та індивідуальною, використовує *спостереження, розповіді, бесіди, інтерактивні вправи*.

Особливе значення в ознайомленні учнів з природою має метод спостереження, який розкриває перед дитиною реальний світ природи, розширює коло знань, розвиває розумові здібності: кмітливність, критичність, самостійність думки, цілеспрямовує увагу, аналізуючи сприймання, спостережливість.

Спостерігаючи, дитина вчиться порівнювати та аналізувати факти, робити висновки, тобто активно, творчо, самостійно мислити. Тому спостереження мають посісти головне місце в роботі з ознайомлення дітей з природою. В ході екскурсій наочно-чуттєва база знань стає головним джерелом, що відкриває перед дітьми лабораторію творчих пошуків, де за-

своєння знань і розвиток мовлення відбувається одночасно.

Процес спостереження поділяється на чотири етапи.

Перший етап – підготовчий. Він може безпосередньо передувати спостереженню або бути віддаленим від нього на 2–3 дні. Мета цього етапу – викликати в дітей інтерес до спостереження. На цьому етапі доцільно показати учням ілюстрації з зображенням об'єкта спостереження.

Другий етап – початок спостереження. Його основна мета – зосередити увагу дітей на об'єкті, який вивчається. Для цього вчитель ставить перед вихованцями мету і завдання спостереження. Тривалість цього етапу невелика.

Третій етап – основний. На цьому етапі учні дістають конкретні уявлення про спостереження об'єктів, зв'язки між ними, виконують розумові операції.

Четвертий етап – заключний. Мета його – підбиття підсумків спостереження. Вчитель робить це за допомогою запитань. У ході спостережень використовуються різноманітні прийоми, а саме: пояснення, розповідь, порівняння, художнє слово, ігрові ситуації, запитання, інтерактивні вправи.

Запитання – основний методичний прийом, який дає змогу керувати сприйняттям дітей під час спостереження. Слід пам'ятати, що кожне запитання повинно містити конкретну думку, доступну і зрозумілу дітям, враховувати їхній попередній досвід, спонукати до активного сприймання нового.

Важливе місце в керівництві спостереженнями має порівняння. Воно дає змогу сформувати в учнів чіткі уявлення про природні об'єкти. Поширені під час проведення спостережень ігрові прийоми. Особливо це стосується першокласників. Ігри підвищують інтерес дітей до спостережень, роблять сам процес доступнішим і привабливішим. В.О.Сухомлинський у своєму творі "Школа радості" писав: "Школа повинна навчити бачити, навчити читати не тільки друковані книжки, а також і книжку життя. Одним із способів навчити читати цю книгу є правильно поставлені екскурсії".

Кожна екскурсія складається з кількох етапів:

- 1) Підготовка вчителя до екскурсії;
- 2) Планування екскурсії;
- 3) Підготовка учнів до екскурсії;
- 4) Проведення екскурсії;
- 5) Підбиття підсумків, опрацювання матеріалу екскурсії.

Планування екскурсії. Існує два види планування: загальношкільне планування тем та об'єктів екскурсій на весь навчальний рік і планування кожним учителем окремих екскурсій у процесі навчання.

Підготовка вчителя та учнів. Вчитель має заздалегідь підготуватися до кожної екскурсії, враховуючи загальношкільний план та навчальну програму.

Відповідно до мети екскурсії вчитель визначає місце її проведення та об'єкти, які учні спостерігатимуть. Попередньо він сам знайомиться з місцем, куди заплановано екскурсію, щоб визначити об'єкти для вивчення. Крім того на місці екскурсії або дорогою можуть трапитися позапрограмові об'єкти, які викличуть в учнів інтерес і для їх пояснення треба завчасно підготуватися. Вчитель розробляє екскурсійний маршрут, планує місце зупинки та відпочинок. Ця робота завершується складанням плану екскурсії, в якому зазначає час проведення, маршрут, виділяє об'єкти спостереження, матеріал, який слід зібрати для подальшого вивчення в класі, обладнання. За потреби опрацьовує відповідну методичну чи наукову літературу. В плані повинні бути відображені наступні моменти:

- а) навчально-розвивальні і виховні цілі;
- б) методи навчання;
- в) об'єкти спостереження;
- г) хід екскурсії.

Плануючи хід екскурсії, вчитель має передбачити такі структурні елементи:

- коротке вступне слово або вступна бесіда з учнями;
- самостійна робота учнів;
- визначення форми відповідальності учнів;
- перевірка самостійної роботи;
- узагальнююча бесіда.

Важливо заздалегідь визначити запитання, на які діти повинні будуть відповісти в ході екскурсії. Вчитель має продумати, які навчальні ігри, інтерактивні технології навчання і який активний відпочинок будуть організовані з учнями під час екскурсії, визначити запитання після екскурсії.

Відповідну роль у проведенні екскурсії відіграють безпосередньо самі учні. Перед екскурсією вчитель проводить у класі вступну бесіду, демонструє кінофільм, де зображені об'єкти, подібні тим, що діти побачать на екскурсії. Це допоможе пов'язати відомий учням матеріал з тим, який вони спостерігатимуть. Це сприятиме формуванню уваги учнів і пробуджуватиме їхній інтерес до екскурсійних об'єктів. Поєднання екскурсії з демонструванням фільму на дану тему допомагає дітям чіткіше, глибше і повніше розглянути предмет або явище, яке вони вивчають. Безпосередньо перед екскурсією учитель ознайомлює учнів з її метою, планом, маршрутом, призначає час проведення. Діти повинні знати, коли і куди вони ідуть, що робитимуть під час екскурсії, на що треба звернути увагу, що взяти з собою, тобто, яке екскурсійне спорядження (*індивідуальне*: блокнот

або зошит, кольорові олівці, папір для малювання, пакетики для збирання насіння та ін.; *групове*: газетний папір, папка для пакетиків насіння, папка для рослин, рулетка, лопата, коробки та ін.; *загально-класне*: термометр, фотоапарат, компас та ін.). Перед початком екскурсії вчитель перевіряє, чи не забуто що-небудь. При цьому зазначає, як поводитися, як правильно і зручно одягнутися, хто що нестиме, хто за що відповідатиме. Кожна дитина отримує окреме завдання. Учні повинні усвідомити, що екскурсія – це не прогулянка, а навчальне заняття, яке проводиться на природі, тому до неї треба ставитися так само, як і до уроку.

Готуючись до уроку серед природи учителю варто враховувати й важливість інтерактивних технологій навчання: індивідуальних та парних (передбачають самостійну роботу учнів – випереджальні завдання, творча робота, дослідження, захист проекту тощо), кооперативних (застосовують у груповій формі навчальної діяльності, коли діти взаємодіють, співпрацюють у групі, вони відчують емоційну й інтелектуальну підтримку однокласників, "лікоть" товариша, що допомагає повніше використати свої знання й уміння, налаштовує на активне творче навчання). Індивідуальні, парні та кооперативні форми організації навчальної діяльності поєднуються з фронтальними, у яких школярі працюють колективно над виконанням одного завдання.

Клас доцільно розподілити на групи, призначити керівників, які і відповідатимуть за дисципліну та виконання завдання. Кожна група отримує конкретне завдання (основні пункти плану спостережень). Учні слід проконсультувати, як під час екскурсії слід вести записи, складати плани, збирати екскурсійний матеріал і т. д. (записи ведуть окремі учні). З числа учнів, які особливо цікавляться природою, доцільно вибрати актив, який допомагатиме вчителю в роботі (підготовка екскурсійного спостереження, проведення записів). Важливо, щоб учні вчилися використовувати власний досвід та досвід своїх товаришів.

Проведення екскурсії. На місці екскурсії вчитель у короткій бесіді нагадує мету й уточнює завдання, які учні виконуватимуть. Вчителю слід пам'ятати, що такий урок серед природи не може бути простим повторенням пройденого матеріалу, він повинен дати учням щось нове, поглибити та розширити їхні знання про навколишнє середовище.

Будь-яка екскурсія в природу повинна починатися з опису природного ландшафту. Вчитель звертає увагу учнів на пору року, на стан живої та неживої природи в даному сезоні, дає характеристику місцевості або проводить з дітьми бесіду на основі власних спостережень. Далі конкретизує тему і мету екскурсії, характеризує основні поняття матеріалу

та пропонує учням виконати завдання по самостійному спостереженню або практичну роботу.

Щоб увага учнів під час проведення уроку серед природи не розпорошувалася, не треба відволікатися розгляданням багатьох об'єктів, швидко переходити від одного об'єкту до іншого без визначеного порядку.

Основним видом роботи під час екскурсії є спостереження. Завдання вчителя – керувати спостереженням дітей, спрямовувати їхню увагу на найважливіші ознаки й особливості досліджуваного об'єкта. Він досягає цього тим, що ставить перед учнями ряд запитань, створює мотиваційну ситуацію. За потреби демонструє прийоми виконання тієї чи іншої роботи. Вчитель під час екскурсії спостерігає за роботою кожної групи, робить для себе помітки, щоб згодом, під час аналізу, мати змогу вказати на всі вдалі і невдалі дії учнів під час самостійної роботи. В тому випадку, коли в дітей виникають запитання, які не стосуються даної теми, слід коротко відповісти і переключити їхню увагу на потрібний об'єкт. Якщо запитання, поставлене дитиною, потребує досить ґрунтовної і довготривалої відповіді, тоді слід пообіцяти дати відповідь пізніше.

Основним недоліком у практиці проведення екскурсій є те, що учні нерідко залишаються пасивними слухачами і спостерігачами того, що розповідає та показує вчитель. Роль учителя полягає не в безпосередній передачі знань, а в організації такого освітнього середовища, у якому кожен учень залучається в активно-творчу діяльність за інноваційними методами, має розвивати ініціативу учнів, застосовувати під час екскурсій малювання, фотографування, ведення необхідних записів, рекомендувати учням прийоми виконання роботи. Все це мобілізуватиме пізнавальну діяльність, розвиватиме спостережливість, сприятиме міцному запам'ятовуванню.

Підбиття підсумків. Наприкінці екскурсії вчитель робить короткий огляд того, що бачили, про що дізналися учні, переглядає зібраний матеріал, пояснює причини тих чи інших невдач. Після екскурсії проводиться заключна бесіда. Діти обмірковують, вирішують з допомогою вчителя питання, які виникли під час екскурсії. Вчитель узагальнює, уточнює, доповнює відповіді учнів. Бесіда повинна бути короткою, інакше вона послабить емоційність вражень від самої екскурсії. Ефективність такої бесіди підвищується, якщо вчитель в необхідних випадках використовує необхідний матеріал.

Здобуті на екскурсії знання закріплюють на наступних уроках в класі в ході бесіди, диспутів. Крім того, свої враження учні записують у зошитах.

Зібраний під час екскурсії матеріал детально опрацьовується на предметних уроках ручної праці. В позакласній роботі вчитель може організувати

виставку на тему екскурсії, провести тематичні ранки, дидактичні ігри, випустити стіннівку.

Живий матеріал учні приносять у куточок живої природи, де ведуть потім спостереження за ним, а весь інший матеріал оформлюють у вигляді колекцій, гербаріїв, тощо.

Для закріплення екскурсійних вражень доцільно використовувати такий вид роботи, як твори. Така робота допомагає дітям запам'ятати те, що вони бачили та чули під час екскурсії, вчить висловлювати свої враження, почуття, розвиває писемне мовлення, збільшує активний словник.

Одним із способів підбиття підсумків екскурсії є дидактична гра. Такі ігри допомагають учителеві навчити дітей правильно називати окремі предмети, їх властивості. Під час гри у дітей виникають конкретні уявлення про предмети природи.

Таким чином, уроки на природі мають велике значення у розвитку інтересу учнів до навчальних предметів. Вдало проведена екскурсія залишає в пам'яті дітей яскраві спогади, дає змогу краще засвоїти основні поняття відповідного курсу, стає багатим джерелом нових знань і дійовою формою виховання.

Модель сучасної екскурсії

Хід екскурсії

I. Організаційний момент.

Створення психологічного настрою, входження у діловий ритм.

II. Хвилинка спостереження. Актуалізація досвіду.

Це фаза екскурсії, протягом якої учням пропонують поміркувати про те, що вони вже знають з теми.

Інтерактивні вправи: "Мозковий штурм", "Мозкова атака", "П'ять слів – три слова", "Інтерв'ю за три кроки", "Карусель", "Кути".

III. Оголошення завдань екскурсії. Підготовка учнів до екскурсії.

IV. Мотивація.

Мета етапу мотивації – сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми, створити "ситуацію успіху", встановити значущість навчального матеріалу.

Інтерактивні вправи: "Криголам", "Мікрофон", "Задом наперед", "Скринька скарг".

V. Проведення екскурсії. Постановка проблемних завдань у процесі колективних спостережень.

Через спостереження й практичну роботу учні сприймають, осмислюють фактичний матеріал. Відбувається співпраця вчителя й учнів. Забезпечується розуміння учнями змісту їхньої навчальної діяльності.

VI. Усвідомлення матеріалу.

Усвідомлення – етап екскурсії, протягом якого учні здійснюють пошукову діяльність. Розширюють одержані знання.

Інтерактивні вправи: "Ажурна пилка", метод "ПРЕС", "Займи позицію", "Навчаючи – учусь".

VII. Рефлексія.

Огляд ідей, що були відкриті учнями, вони запитують, сперечаються, змінюють та розширюють одержані знання.

VIII. Підсумок екскурсії.

IX. Повернення до класу.

IX. Домашнє завдання.

Клас: 2.

Тема. Верба над річкою.

Мета. Дати дітям уявлення про звичайну вербу. Вчити спостерігати за явищами природи, виділяти ознаки, встановлювати їх взаємозв'язки. Розвивати уяву, фантазію. Збагачувати словниковий запас учнів образними словами. Виховувати любов до природи.

Місце проведення: берег річки Терси.

Хід уроку

1. Організація класу. Постановка навчальних завдань.

Будемо в навколишній світ мандрувати,
Будемо рідну природу вивчати!
Тож побажаєм удачі й спостережливості для нас.
За роботу, в добрий час!

2. Хвилинка спостережливості.

– Яка зараз пора року? Який місяць?
– Яке сьогодні небо? Чи був вітер?
– Чи були опади вранці? Назвіть температуру повітря.

3. Актуалізація досвіду, корекція опорних знань.

Гра "Кращий еколог"

Діти поділяються на дві команди і, змагаючись за отримання приза – медалі кращого еколога, по черзі називають правила поведінки учня в природному оточенні.

– Діти, погляньте, як гарно навкруги. Весна з'явилася на світ. У яке вбрання вона одягла берізку? А яблуньку, грушку, сливи? Яка травичка біля школи? Придивіться, яка прекрасна земля у весняному цвітінні!

– Хто з вас був біля річки? Що ви там цікавого побачили? Що найбільше сподобалося?

– Я, дітки, хочу познайомити вас з одним цікавим деревцем. Нещодавно була біля нашої річки і мені воно так сподобалося. (*Ідемо до річки*).

4. Колективне спостереження, споглядання верби над річкою.

– Давайте, діти, підійдемо ближче і познайомимося з вербичкою. Коли люди зустрічаються, що вони роблять? (*Вітаються*).

– То як же ми привітаємося зі своєю красунею?

– Що ви знаєте про це дерево?

– Так. Найбільше вона любить рости біля річки.

Чому?

– А які у деревця листочки? Які віти?

– Чому верба любить дивитися у воду?
– З ким любить розмовляти деревце своєю вербовою мовою?

– Прислухайтесь: що ви чуєте?

– Про що шепочеться вербичка з сухим очеретом?

– Як прокидається навесні вербичка?

5. Виразне читання заздалегідь підготовлених віршів.

На вербі, на гіллі
Білі-білі котики,
Доторкнуться лагідно
Лоскотливим дотиком.
Доторкнуться котики.
Білі, невеличкі,
До руки, до ротика,
До моєї щічки.

Н. Забіла

– Чим вас приваблюють вербові котики?

Котики-воркотики,
В мене на вікні.
Котики-воркотики,
Гості весняні.
Не глядять на котиків
Лиш вусатий кіт.
Мабуть, зна, що котики –
Це вербовий цвіт.

А. М'ястківський

– Що вас насмішило у вірші?

– Першими весняними квітами у нашому домі стають котики – квітучі гілочки верби. Їх дарують бабусям, мамам, сестричкам на свято. З цими пухнастими грудочками настає прихід весни. Та коли облітає нехитрий цвіт котиків, не поспішайте викинути пробуджені пагони. Посадіть у вогку землю і вони перетворяться на деревця. Скажіть, для чого люди насаджують верби на берегах річок?

– Давайте попросимо у вербички гілочку й посадимо її.

– Верба... Здається, звичайне собі слово. Дерево. Але скільки з ним пов'язано цікавих історій! Верба стала своєрідним символом українського народу. Великий Кобзар, Тарас Григорович Шевченко, як був у засланні, посадив вербову гілочку у казахському степу. Доглядав її, оберігав від палючого проміння сонця. Вона нагадувала йому рідну Україну. На знак глибокої пошани до Т.Г.Шевченка казахський народ оберігає ту вербу і досі.

– Хто знає поезію Т.Г.Шевченка, в якій оспівується верба? (*Виразне читання віршів*).

– Як ви думаєте, з ким може бавитися вербичка?

– Давайте і ми пограємося. (*Проведення гри "Вербичка"*).

6. Побудова усних зв'язних висловлювань. Робота в групах. Складаємо вірш.

– Ви відпочили, погралися. А тепер продовжимо розмову про вербу. Спробуйте скласти чотиривірш, використовуючи рими: *річка – вербичка, діти – віти*.

Наприклад:

Тече маленька річка.
Біля неї росте вербичка.
Милуються діти
На її розкішні віти.

Учні складають зв'язні висловлювання:

Росла біля річки вербичка. Дивилася у дзеркальну воду й милувалася своєю красою. Часто таємно шепотіла з очеретом. Бавилася з рибками. Ніжно посміхалася сонечку, дякувала йому за золоті промінці.

Кучеренко І., Шатохіна А.

Росла над річкою зеленокоса верба. Вранці зустрічала ясне сонечко.

Вдень бавилася з вітерцем. Вдивлялася у воду на свою чарівну вроду.

Та одного разу прийшли діти. Цікаві історії розповіла їм вербичка. А на згадку діти посадили біля неї маленьку подружку-вербичку.

Рости собі, вербичко!

Жуківський М., Умалатова З., Сидореня Д.

7. Підсумок уроку.

— А тепер, діти, попросаймося з нашим другом — деревцем і ходімо в клас та запишемо ваші казки, вірші про вербичку.

Клас: 3.

Тема: Живе й неживе у природі.

Мета. На конкретних прикладах довести, що в природі є живе і неживе — все взаємопов'язане; навчити виділяти живі предмети й неживі; удосконалювати навички зв'язних висловлювань; виховувати любов до природи, прагнення пізнавати її.

Місце проведення: галявина поблизу річки.

Хід уроку

I. Вступна бесіда перед початком колективного спостереження.

— Діти, що цікавого ви помітили, коли йшли до школи?

— Я сьогодні бачив на листку троянди велику краплю роси. Коли я торкнув листочок, то росинка стала бігати по ньому. Сама прозора, на сонечку вирає всіма кольорами. Я задивився на неї. А вона непомітно скотилася з листка і зникла.

— Я сьогодні зустрівся з їжачком. Коли підійшов до нього, він згорнувся клубочком. Я доторкнувся до нього рукою, але він сердито зафуркав. Я зрозумів, що він сердиться, і відійшов від нього. Їжачок розправився, подивився навколо і зник у кущах.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Інтерактивна вправа "Вилучи зайве" (свій вибір пояснити):

а) людина, вовк, пекар, дерево, сонце, курча, вчитель, дитина;

б) стіл, школа, зорі, книга, син, ґрунт, автобус.

Інтерактивна вправа "Мозковий штурм".

— Яке ключове слово буде у нас з вами під час екскурсії? (*Природа*).

III. Проведення екскурсії.

— Добре, що ви вже вмієте знаходити цікавинки. А ще краще, що ділитесь ними з товаришами. У вас виникає безліч "чому?". Відповідь на всі "чому?" дасть чудова "Жива книга природи". Хто хотів би навчитися її читати?

— Сьогодні ми і відкриємо одну зі сторінок цієї книги. Вона запрошує нас до річки.

(Йдемо до річки. Зупиняємося на галявині. Над річкою височіє круча з оголеним розрізом. Внизу все устелено піском. А поряд галявина, вкрита зеленою травою).

— Тут і спробуємо прочитати одну зі сторінок нашої живої книги. Вчіться її читати, будьте уважними. Подивіться на цю кручу, що ви помітили? (Вона складається з різних шарів). Як називається верхній шар? (Ґрунт). А наступний? (Пісок). Останній? (Глина). Подивіться на верхній шар, що ви в ньому помітили? (Коріння рослин). Давайте подумаймо, з чого складається наша природа? (Природа рідного краю дуже різноманітна). Сьогодні на уроці спробуємо розібратися: що живе, а що неживе оточує нас. Подивимось на ґрунт. Як ви думаєте, його можна назвати живим? Чому? (Ґрунт неживий предмет. Він не росте, не гине). А корінець, що росте в ньому, живий? (Живий, бо він росте і живить рослинку). Ось лежить пісок. Чи можна сказати, що він живий? (Ні! Він теж не росте, не їсть, не розвивається, не вмирає). А травичка, що росте на цій галявині? (Жива. В неї вже є зернятка. Висіються вони, і виросте інша травичка. В неї є сік, схожий на кров, вона росте, а восени засихає).

Висновок. Як відрізнити живе від неживого? (Живе росте, квітне, утворює плоди, вмирає. А неживе цих якостей не має). Чи потрібне живим предметам сонечко? (Без сонечка не ростимуть дерева, квіти, не родитимуть хліба, не житимуть ні люди, ні тварини). А неживим потрібне сонечко? (Не потрібне. Вони не ростуть, не їдять, не витрачають свої сили, вони тільки лежать або стоять. Вони вічні, принаймні довговічні). Подивіться, діти, навколо і назвіть попарно: живе і неживе.

Відповіді дітей:

— Камінець належить до неживої природи, а ось вербовий листочок належить до живої природи. Бо камінець тільки лежить, а листочок росте на вербичці, йому потрібне сонечко.

— Ось шматок дроту, а до нього черв'ячок підповзає. Дріт належить до неживої природи, а черв'ячок — до живої. Він теж росте і гине.

— Берізка належить до живої природи, а залізобетонний стовп — до неживої.

— Вода належить до неживої природи, а рибка, що плаває в ній, — до живої.

— Діти, ось лежить суха паличка. Як ви думаєте, це жива природа чи нежива? (Нежива, бо вона вже

померла. Їй не потрібні їжа, сонце, вода. Вона лежатиме довго у землі або її сплять).

Який висновок можна зробити з цього прикладу? (Що жива природа може перетворюватися в неживу). Наведіть приклади такого перетворення. (Відмерло листя, воно з часом перетвориться у ґрунт; росло дерево, засохло і стало неживою природою). Ваші приклади правильні. А тепер давайте розберемося ще з одним питанням. Як ви гадаєте, залежить жива природа від неживої? Наведіть приклади.

– Я думаю, що залежить. Наприклад: без ґрунту не росли б рослини, або без води не було б риб.

– Пташки не жили б без води і сонечка.

– Звірі теж не жили б без повітря, бо їм треба дихати, як і людям.

– Мені здається, що жива природа залежить від неживої завжди.

(Класовод хвалить учня за висновок).

– Доведіть мені цю думку, підтвердіть переконливими прикладами.

Діти наводять приклади:

– Цій берізці потрібна вода, світло й тепло, а це означає, що й сонце. А сонце належить до неживої природи.

– Онде пливе ондатра. Їй потрібні вода і старі корчі для життя. А це теж нежива природа.

– Ви мене переконали. Давайте підсумуємо, що ми дізналися з цієї сторінки нашої чарівної книги.

IV. Розвиток зв'язного мовлення.

– А тепер запросимо сюди казку, щоб довідатися, про що розмовляють живі предмети з неживими. Пропоную вам розійтися й послухати мову природи.

Діти розбігаються, шукають і складають казки:

Зустрівся черв'ячок зі шматком дроту.

– Чого розлігся? Повзи зі мною, робота є.

– Я не повзаю і не працюю. Я можу тільки лежати, – відповів дріт.

– Ну лежи, лежи, поржавієш і пропадеш, -- сказав черв'як і поліз собі далі. У нього так багато справ. А дріт залишився лежати, доки іржа його не з'їла. (Сидореня Д.).

Росла над водою зеленокоса вербичка. Мила свої коси в воді, заглядала у річку, тягнулась до сонечка.

А вода злилася, аж пінилася, що вербичка з вітерцем бавиться, з пташками розмови веде – так багато друзів має. Вода заздрила вербичці, хотіла щось зле зробити. Залила її доньок – маленьких вербичок. А ті тільки краще ростуть. (Умалатова З.).

V. Підсумок екскурсії.

– Діти, дуже добре, що ви зуміли підслухати такі цікаві розмови.

Інтерактивна вправа "Мікрофон".

– Цей урок навчив мене ...

– Найбільше враження на мене справило ...

– Хочу бути активним (активною), як ...

– На наступному уроці я буду ...

VI. Домашнє завдання.

Дібрати загадки про природу.

Закінчення в одному з найближчих номерів